

Prawo jako klucz hermeneutyczny w interpretacji Pieśni Debory w Targumie Jonatana¹

Aramejskie przekłady biblijne podlegały różnym zmianom. Podobnie jak w targumach do Pięcioksięgu, również w Targumie Jonatana do ksiąg prorockich Biblii Hebrajskiej² znajduje się wiele przykładów terminologii aktualizującej różne kwestie. U podstaw takiego podejścia leży pragnienie uczynienia tekstu biblijnego bardziej przystępnym przez dopasowanie go do późniejszych wydarzeń historycznych.

¹ Opracowanie to jest wynikiem badań naukowych finansowanych w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, moduł Universalia 2,2; nr projektu 22H 16 0353 84.

² Targum Jonatana (TJ), podobnie jak Targum Onkelosa (TO) do Pięcioksięgu, jest uznawany za oficjalny w judaizmie. Oba te tłumaczenia wykazują duże podobieństwo w zakresie języka i charakteru przekładu. Jednak niektóre z fragmentów mają charakter bardziej haggadyczny od TO. Redakcji TJ dokonano prawdopodobnie w Babilonii w tym samym czasie co TO.

Targum Jonatana jest uznawany w dużej mierze za jednolity, spójny i konsekwentny. Wskazuje się także na pewne etapy rozwoju tego targumu³. Przekład w większości literalny, z niewielkimi zmianami i dodatkami występuje, szczególnie jeśli chodzi o Proroków Wcześniejszych (Joz, Sdz, 1 i 2 Sm i 1 i 2 Krl). Tłumaczenia interpretacyjne pojawiają się albo po to, by rozwiązać jakieś problemy tekstualne, albo jako nośnik materiału wyrażającego dydaktyczne zamierzenia targumisty. W przypadku Proroków Wcześniejszych dotyczy to przede wszystkim przekładów poezji hebrajskiej, a wśród nich szczególnie Pieśni Debory (Sdz 5) i Pieśń Anny (1 Sm 2,1-10)⁴. W opracowaniu tym skupimy się na aramejskiej Pieśni Debory w Targumie Jonatana w kontekście modyfikacji tego tekstu za pomocą kluczowych terminów wprowadzonych przez targumistę, które aktualizują jego przesłanie.

Pieśń Debory (Sdz 5) to tekst uznawany za jeden z najstarszych w Biblii Hebrajskiej. W związku z tym jest on obiektem wielu analiz, nie tylko z uwagi na czas powstania, ale również jego formę⁵. Wszystkie związane z tym czynniki wpływają na to, że jest to jeden z trudniejszych fragmentów biblijnych do zrozumienia dla kolejnych pokoleń odbiorców. Świadczy o tym również targum, w którym aramejski tłumacz próbował odczytać znaczenie tekstu tak, jak go rozumiał, objaśniając jednocześnie niektóre trudniejsze fragmenty przez dodatkowy materiał. W kontekście aramejskiej wersji Pieśni Debory podjęto badania na temat jej gatunku literackiego oraz etapów powstawania samego przekładu. Zdaniem Harringtona najlepszym określeniem dla Pieśni Debory w targumie jest miano „homilia interpretacyjna”⁶, natomiast Churgin uważa, że Tg Sdz 5 to przykład „targumu interpolowanego”. Według niego do pierwotnej

³ Na temat TJ: P. CHURGIN, *Targum Jonathan to the Prophets*, Yale Oriental Series 14, New York 1927, reprint w: L. SMOLAR, M. ABERBACH, *Studies in Targum Jonathan to the Prophets*, New York – Baltimore 1983; P.V.M. FLESHER, B. CHILTON, *The Targums. A Critical Introduction*, Waco 2011, s. 169–228; M.S. WRÓBEL, *Wprowadzenie do Biblii Aramejskiej*, Lublin 2017, s. 157–158.

⁴ Zob. A. KUŚMIREK, *Pieśń Anny (1Sm 2,1-10) w Targumie Jonatana*, w: *Patrzymy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi. Księga Pamiątkowa dla Ks. Prof. Jana Łacha w 85. rocznicę urodzin*, red. W. CHROSTOWSKI, B. STRZAŁKOWSKA, Stowarzyszenie Bibliotek Polskich, Warszawa 2012, s. 351–378.

⁵ W języku polskim na temat Pieśni Debory zob. D. DZIADOSZ, *Księga Sędziów, rozdziały 1-5*, Nowy Komentarz Biblijny VIII/1, Częstochowa 2019, s. 381–505, bibliografia przedmiotu s. 505–507. Na temat badań nad Pieśnią Debory zob. M. JASINSKI, *Prorokini Debora – „uskrzesicielka” nadziei Izraela. Studium egzegetyczno-teologiczne Sdz 4-5*, *Biblical Annals* 7 (2017) 4, s. 415–439.

⁶ D.J. HARRINGTON, *The Prophecy of Deborah: Interpretative Homiletics in Targum Jonathan of Judges 5*, *Catholic Biblical Quarterly* 48 (1986), s. 439–442.

Prawo jako klucz hermeneutyczny

aramejskiej wersji Sdz 5 dodano wtrącenia midraszowe⁷. Targumiście ani jego słuchaczom nie wystarczyło pozostawienie Pieśni Debory w epoce minionej, lecz upatrywali w niej przesłania skierowanego na czas im współczesny.

Kluczowym dodatkiem dla rozumienia przez targumistę tekstu hebrajskiego jest dodany w wersji aramejskiej termin „prawo” (אורייתא), dlatego też przyjrzymy się czterem werseom Pieśni Debory, w których on występuje. Pozwoli to zobaczyć, w jaki sposób użycie tego słowa w targumie zmienia jego pierwotną wymowę tak, aby trudny tekst biblijny stał się bardziej zrozumiały i aktualny dla odbiorców, a jednocześnie był osadzony na teologicznych fundamentach zgodnych z tradycją rabiniczną.

Analiza werseom z terminem „prawo” w Tg Sdz 5

W wersji Pieśni Debory w Targumie Jonatana aramejski termin „prawo” (אורייתא)⁸, który stanowi odpowiednik hebrajskiego słowa „Tora” (תורה), został dodany siedem razy w czterech werseom tego fragmentu: w. 2 (3 razy), w. 4 (raz), w. 8 (raz), i w. 9 (2 razy)⁹.

TgSdz 5,2

Tekst masorecki Sdz 5,2 (TM) jest niejasny i stwarza różne możliwości jego odczytania, o czym świadczą przekłady biblijne.

TM:

בְּפָרַע פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל
בְּהִתְנַדֵּב עִם בְּרַכּוֹ יְהוָה

Gdy włosy swobodne w Izraelu,

Gdy wystąpienie dobrowolne ludu - błogosławcie PANA!¹⁰

⁷ P. CHURGIN, *Targum Jonathan to the Prophets*, s. 126.

⁸ Termin ten pochodzi od rdzenia „świecić”, w formie rzeczownika „światło” (אור), a dosł. „oświecenie”.

⁹ Tekst TJ za: *The Targums. From the files of the Comprehensive Aramaic Lexicon*, Logos Bible Software, Hebrew Union College, 2004–2005, które zostało opracowane na podstawie A. SPERBER, *The Bible in Aramaic*, Leiden 1959–1973. reprint Leiden 2004. Tłumaczenie własne.

¹⁰ Por. „Gdy stargały się więzy w Izraelu stawił się ochoczo lud, za to wysławiajcie Wiekuiestego” (I. Cylkow).

Lub:

Przywódcy [działali] jak przywódcy w Izraelu,
kiedy lud dobrowolnie wystąpił - błogosławcie PANA¹¹.

TJ:

כד מרדו בית ישראל באורייתא אתו עליהון עממא וטרדונון מקרויהון
וכד תבו למעבד אורייתא אתגברו אנון על בעלי-דבביהון תריכונון מעל תחום ארעא ד'ישראל
בכין על פורענות תבר סיסרא ומשרייתיה ועל נסא ופרקנא דאתעביד ל'ישראל
דתבו חכימא למתב בכתי כנישתא בר'יש גלי ולא לפא ית עמא פתגמי אורייתא
בכין בר'ישו ואודו קדם יי:

^aKiedy zbuntował się dom Izraela przeciw **Prawu**, najechały go narody i wypędziły z jego miast. A kiedy wracali, aby czynić **Prawo**, zwyciężali swych nieprzyjaciół [i] wyganiaли ich z terytorium kraju Izraela.

^bDlatego ze względu na odpłatę Siserze i jego wojskom oraz na znak i wybawienia, które zostały dokonane dla Izraela,

^cmędrcy wrócili do zasiadania w synagogach na czele wygnańców¹² (lub: z odkrytymi głowami)¹³ i do nauczania ludu słów **Prawa**

– dlatego błogosławcie i składajcie dziękczynienia przed PANEM.

Przekład tego wersetu odbiega wyraźnie od tekstu biblijnego, został on wzbogacony o materiał dodatkowy, w którym znajduje się istotne przesłanie rabiniczne o potrzebie i ważności zachowywania przez Izrael Prawa. Sam termin „Prawo” (אורייתא) pojawia się tu trzykrotnie. Smelik zwraca uwagę, że Targum Jonatana podaje w tym wersecie aż trzy nieliteralne tłumaczenia tego wersetu¹⁴.

Słowem kluczem w rozumieniu tego wersetu przez aramejskiego tłumacza jest odczytanie sensu hebrajskiego rdzenia פרע z TM¹⁵. Hebrajski rdzeń פרע jako czasownik w ąal może oznaczać m.in. pozwolić uwolnić (np. włosy),

¹¹ „Skoro wodzowie w Izraelu stanęli na czele, a lud dobrowolnie się ofiarował do walki, błogosławcie Pana! (BT, wyd. 6). Tłum. LXX: „W Izraelu dokonano się objawienie. Kiedy lud o nim usłyszał, pobłogosławił Boga”.

¹² D.J. HARRINGTON, *The Prophecy of Deborah*, s. 432–442; TENŻE, A.J. SALDARINI, *Targum Jonathan of the Former Prophets: Introduction, Translation and Notes*, Aramaic Bible 10, Collegville 1987, s. 66–69.

¹³ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, Leiden – New York – Köln 1995, s. 392.

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ *Tamże*, s. 393.

Prawo jako klucz hermeneutyczny

a w hifil – uwolnić od obowiązków (zob. Wj 5,4), natomiast jako rzeczownik jest tłumaczony jako luźno wiszące i rozplecione włosy na głowie (np. Lb 6,5), lecz także przywódca, książę¹⁶. Należy również zwrócić uwagę na inny hebrajski rdzeń występujący w dalszej części biblijnego wersetu. Chodzi tu o rdzeń נדב, który ma znaczenie: stać się dobrowolnie zobowiązanym do (zrobienia czegoś)¹⁷, i jest on swego rodzaju odpowiednikiem tego pierwszego terminu.

Za pierwszym razem targumista odczytuje wyrażenie פָּרַע פְּרַעוּת w sensie odrzucić ograniczenia¹⁸, tu: zbuntować się (מָרַד), także okazać nieposłuszeństwo¹⁹. Przedmiotem okazania nieposłuszeństwa i buntu okazuje się Prawo. Następnie targum wskazuje na konsekwencje takiego postępowania. Niezachowywanie przez Izrael Prawa sprowadza na niego karę w postaci podboju przez obce narody i wygnania, natomiast przestrzeganie Prawa przynosi mu zwycięstwo i wybawienie.

W następnej części rdzeń פָּרַע zostaje odczytany jako odpłacić, zniszczyć, w tym przypadku znaczenie odpłaty, kary pochodzi z hebrajskiego postbiblijnego²⁰. Targum Jonatana dołącza do tego wyrażenia dopełnienie „Sisera i jego wojska” (סִיסֶרָא וּמַשְׁרִיטָיהָ). Rozszerzenie to uwypukla kontrast, jaki powstaje między 5,2a a 5,2b, jeśli פָּרַע odczyta się w sensie „odstępstwo”, czyli jako odwrotność נדב („dobrowolnie”), które jest oddane jako pragnienie i gotowość wypełniania Tory. Tę część przekładu dotyczącą odpłaty na Siserze wprowadza słowo „dlatego” (בְּכִין), które standardowo zaznacza tłumaczenie dosłowne. Następnie uzupełnione jeszcze dodatkowo frazą „na znak i wybawienia, które zostały dokonane dla Izraela” (וְעַל נִסָּא וּפְרָקָא דְאַתְעִבִּיד לְיִשְׂרָאֵל).

Nawiązanie do odpłaty wykonanej na Siserze pozostaje w nurcie interpretacyjnym, który kładzie nacisk na zasadnicze przesłanie Księgi Sędziów: odstępstwo prowadzi do ucisku i wygnania, a wierność do wyzwolenia i odnowienia związku z Bogiem.

¹⁶ To jest „swobodnie rosnąć włosom” (luźne loki – zob. np. Kpł 10,6; 13,45; 21), „pozwolić sobie iść”, „wyprowadzić kogoś z równowagi”, w nifal „biec dziko” (Prz 29,18). L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J.J. STAMM (RED.), P. DEC (red. wyd. pol.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu* (WSH-PST), Prymasowska Seria Biblijna 30, t. 2, Warszawa 2008, s. 54–55.

¹⁷ WSH-PST, t. 1, s. 631.

¹⁸ Zob. np. Ez 24,14; Prz 1,25; 4,15; 8,33; 13,18; 15,32.

¹⁹ Tak w 2 Krn 28,19: „bo to on nakłonił do odstępstwa w Judzie [כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה] (por. Wj 32,25).

²⁰ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 393.

Trzeci przekład odnosi się w pewien sposób do wersji części pierwszej (5a) i staje się jakby jej aktualizacją. Zdaniem Smelika²¹ tłumaczenie גלי בריש jako „na czele wygnańców” jest nieprawidłowe (Harrington)²², ponieważ wtedy zapis powinien być taki: בריש גלו. Uważa on, że użyte tu wyrażenie, które oznacza rozpuszczenie włosów²³, należy odczytać jako „otwarcie”. W ten sposób jego zdaniem targum nawiązuje do odważnego zachowania uczonych w Piśmie, którzy w czasie tzw. prześladowań Hadriana, mimo rzymskich zakazów, oddawali się studiowaniu i rozważaniu Tory²⁴. Natomiast wzmianka w Targumie Jonatana o nauczania Prawa w synagodze mogła stanowić podsumowanie tamtych wydarzeń.

Odniesienie do Prawa w targumie wpływa również na interpretację rdzenia נבד, który oznacza tyle co dobrowolnie, ochoczo²⁵, odczytanego przez targumistę jako pragnienie wypełnienia Tory²⁶. Wybawienie konsekwentnie oznacza dla niego życie ciche i spokojne, w ramach którego Prawo można zgłębiać i go przestrzegać.

Fraza „błogosławcie PANA” została rozszerzona o dziękczynienie i dodanie przyminka przed imieniem PAN, który jest charakterystycznym środkiem stosowanym w targumach, aby nie mówić bezpośrednio o Bogu.

Przekład tego wersetu można uważać za paradygmat całego rozdziału w Targumie Jonatana i za faktyczny początek pieśni, poprzedzony wprowadzeniem 5,1. Paradygmatyczny charakter tego wiersza potwierdza to, jak często targumista przypomina tu swym odbiorcom o potrzebie i ważności przestrzegania Tory. To jest właśnie punkt kluczowy całego TJ Sdz 5²⁷.

TgSdz 5,4

TM:

יְהוָה בְּצִאֲתָךְ מִשְׁעִיר בְּצַעֲדֶךָ מִשְׁדָּה אָדוּם
אֶרְץ רַעֲשָׁה גַם־שָׁמַיִם נִטְפוּ גַם־עֵבִים נִטְפוּ מֵיָם

²¹ *Tamže*, s. 394–395.

²² Istnieje jeden wariant tekstualny tego miejsca, mianowicie w Eb66 – גלו.

²³ Zob. np. בריש גלי w TO Lb 15,30; 33,3 jako przekład hebrajskiego ביד רמה – dosł. z podniesioną ręką. Zob. też np. *Mechilta d'Rabbi Yishmael* do Wj 14,8.

²⁴ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 395.

²⁵ M. JASTROW, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, London – New York 1903, s. 877.

²⁶ Zob. Reguła Wspólnoty (1 QS 1,7.11-15). Termin התנדב występuje też w 1 Krn 29,5-17; 2 Krn 17,16; Ezd 1,6; 2,68; Ne 11,2.

²⁷ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 395.

Prawo jako klucz hermeneutyczny

Panie, gdy wychodziłeś z Seiru, gdy wędrowałeś z pól Edomu,
ziemia trzęsła się, także niebiosa kropiły, także chmury kropiły wodą²⁸.

TJ:

אוֹרֵימָד דִּיהִבְתָּ לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל
כַּד עֲבָרִין עֲלֵהּ שְׁלִטִין הָיוּ עִמָּמָא
וְכַד תִּבְיִין לֵה מִתְגַּבְרִין אֲנֹן עַל בְּעֵלֵי־דְקַבְיָהוֹן
?? בְּיוֹם אֲתַגְלִיּוֹמָד לְמִתְנַה מְסַעִיר בְּהוֹפְעוֹת יְקַרְךָ עַל תְּחוּמֵי אֲדוֹם
אַרְעָא זַעַת אַף שְׁמָא מְכוּ אַף עֲנָנָא נְגַדוּ מִטְרָא:

Twoje Prawo, które im dałeś, Izraelowi –

Kiedy je przekraczają, narody biorą ich posiadanie,

a kiedy do niego powracają, to panują swymi wrogami.

PANIE, w dniu, kiedy objawiłeś się, aby ich nauczać z Seiru,

ukazałeś swą Chwałę, nad terytoriami Edomu,

ziemia się zatrzęsła, również niebiosa się pochylają, również chmury wylały deszcz.

W Targumie Jonatana właściwy przekład hebrajskiego w. 4 zostaje poprzeczony długą dygresją: „Twoje Prawo, które im dałeś, Izraelowi – kiedy je przekraczają, narody biorą ich w posiadanie, a kiedy do niego wracają, to oni panują nad swymi wrogami”. Według tradycyjnej egzegezy żydowskiej Sdz 5,4-5 należy do tego przedziału czasowego, kiedy Bóg przekazał Mojżeszowi Torę na górze Synaj²⁹. Ten materiał dodatkowy w Targumie Jonatana Frankel uważa za późniejszą wstawkę do oryginalnego przekładu³⁰.

Treść tego uzupełnienia odbiega od podobnych, które znajdują się w TJ Sdz 5,2.8. W targumie 5,4 mowa o przedłużającym się uciemieniu w samym kraju. Przekład otwiera słowo-klucz אֲוֹרֵימָד, łącznie z konstrukcją כַּד ... (tak 5,2.8)³¹.

Sdz 5,4-5 opisuje, jak Bóg wędruje z południa, by stanąć do walki z Siserą, a Jego marszowi towarzyszą nadzwyczajne zjawiska naturalne. W targumie mamy parafrazę tych wersetów. Warto zwrócić uwagę na specyficzny przekład czasowników ruchu z TM, tj. יָצָא i צָעַד, odnoszące się do Boga, a które w wersji

²⁸ Por. Ps 68,9: „Ziemia trzęsła się, a niebiosa spłynęły przed Bogiem z Synaju przed Bogiem, Bogiem Izraela.

²⁹ Zob. *Yalqut Shimoni* do 5,4. Zob. też wyrażenie „to Synaj” (זֶה סִינַי) w Sdz 5,5.

³⁰ Z. FRANKEL, *Zum dem Targum der Prophets*, Breslau 1872, s. 42.

³¹ Występuje tu pewne odstępstwo od przekładu tego wyrażenia w innych miejscach targumu. Zob. TJ Sdz 3,2; 5,2; 7,15; 8,7.9; 11,31.35; 15,17. 7

aramejskiej zostają oddane jako אַתְּגַלָּא – objawiać się³². W ten sposób łączą ten fragment z innymi opisami teofanii. Tym razem jest ono związane z Chwałą (*Jekara*) nad terytorium Edomu³³.

Podobnie jak w innych miejscach Biblii oraz w starożytnych bliskowschodnich opisach teofanii naturalne zjawiska towarzyszące temu wydarzeniu to zwykle dramatyczne poruszenia nieba i ziemi, a także opady z niebios i chmur. W Targumie Jonatana niebiosa jednak „nie kropią”, lecz „pochylają się” (מְכוּ)³⁴. Sformułowanie to należy do specyficznej koncepcji Bożego objawienia na Synaju, spotykanej w literaturze rabinicznej³⁵. Posługując się terminologią 2 Sm 22,10 (= Ps 18,9), targumista harmonizuje dwie relacje o Bożym objawieniu na Synaju. Taka technika translacyjna, łączenia ze sobą różnych tekstów, świadczy o skomplikowanej operacji egzegetycznej z jego strony.

Targum Jonatana zawiera rozszerzenie poświęcone Prawu. Za pomocą uzupełnienia למתנה nawiązuje do daru Prawa otrzymanego pod Synajem. TJ mówi, które było dane domowi Izraela (דִּיהַבַּת לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל). Nadanie Prawa, inspirowane utożsamieniem Sdz 5,4-5 z teofanią na Synaju. W TM „z pól Edomu” (מִשְׂדֵּה אֲדוּם תְּחוּמֵי עַל) zostało w TJ oddane w formie „nad terytoriami Edomu” (אֲדוּם תְּחוּמֵי עַל). Taka interpretacja nieodłącznie kojarzy się z „ludem Seiru” i „synami Izmaela”.

Tg Sdz 5,8

TM:

יְבָקֵר אֱלֹהִים הַדְּשִׁים אֶזְ לָהֶם שְׁעָרִים
מִגֵּן אֱמִי־רַבָּאָה וְרַמָּה בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיַשְׂרָאֵל:

³² A. CHESTER, *Divine Revelation and Divine Titles in the Pentateuchal Targumim*, Texte und Studien zum Antike Judentum 14, Tübingen 1986.

³³ W TO chodzi przede wszystkim z objawieniem na Synaju i z Bożym Chwałą (*Jekara*) jako przedmiotem Jego samoobjawienia.

³⁴ M. JASTROW, *A Dictionary of the Targumim*, s. 82.

³⁵ Zob. Mechilta de R. Ismael, *BeChodesh 4*: „«A Pan zstąpił na górę Synaj» (Wj 19,20). Mógłbym rozumieć te słowa w sensie: «zstąpił na całą górę», ale przecież powiedziano: «na szczyt góry». Moglibyście przypuszczać, że Boża Chwała rzeczywiście zstąpiła z nieba i osiadła na górze Synaj, ale przecież Pismo mówi: «tak że rozmawiałem z wami z nieba» (Wj 20,19). Tym sposobem Pismo uczy nas, że Święty – niech będzie błogosławiony – nachylił niebios dolne i górne niebios niebios, tak że dotknęły szczytu góry, a Boska Chwała mogła po nich zstąpić”. Taka sama interpretacja znajduje się w Sifre *Wajkra* 1,3a; Mechilta *Jitro* 19,20; zob. też 4 Ezd 3,18; Wj Rabbah 19,4; Koh Rabbah 10,18.

Prawo jako klucz hermeneutyczny

Wybrano nowych bogów, wtedy zniknął chleb jęczmienny,
nie było można ujrzeć tarczy ani dzidy pośród czterdziestu tysięcy
w Izraelu.

TJ:

כד אתרעיאו בית ישראל למפלה לטענותא חדתו דמקריב אתעבידא
דלא אתעסקו בהון אבהתהון אתו עליהון עממיא
וטרדונון מקרוניהון
וכדו דתבו לאורייתא לא יכילו להון
דכד אתא עליהון סנאה ועמיה אהדי תריסין ורמחין בארבעין אלפין רישי משרין
לא יכילו לאגחא קרבא בישראל:

Kiedy dom Izraela postanowił służyć nowym bożkom, które sporządzano w pobliżu,
[a] którymi nie zajmowali się ich przodkowie, przybyły przeciwko nim narody
i wypędziły ich z ich miast.

A kiedy nawracali się do **Prawa**, tamci nie byli w stanie nad nimi zapanować;
kiedy nadciągnął przeciw nim nieprzyjaciel,
a byli z nim ludzie dzierżący tarcze i włócznie,
z czterdziestoma tysiącami dowódców wojskowych,
byli w stanie rozpocząć walki w Izraelu.

Tekst hebrajski w. 5,8 jest uznawany za jeden z najtrudniejszych fragmen-
tów pieśni, ze względu na sam tekst i jego interpretację³⁶. Przedstawia sytuację
złej kondycji społeczno-politycznej i militarnej³⁷, takiej jak apostazja Izraela,
spory w bramach miasta i brak należytej obrony. W TJ przedmiotem wyboru
są „nowi bogowie” (אלהים חדשים), po raz kolejny nazwani pejoratywnie „boż-
kami”, „idolami” (לטעותא). Podmiotem, który dokonuje wyboru, jest zaś „dom
Izraela” (בית ישראל). Czasownik z TM „wybierać” (יבחר) otrzymuje standar-
dowy odpowiednik „zaakceptować”, „przyjąć”, „wybrać” (אתרעיאו)³⁸ i towarzy-
szy mu bezokolicznik „służyć” (למפלה) w odniesieniu do kultu. Po raz kolejny
odpowiednie sprawowanie służby liturgicznej staje się obiektem zainteresowa-
nia i troski targumisty³⁹.

³⁶ Szerzej zob. D. DZIADOSZ, *Księga Sędziów*, s. 464.

³⁷ *Tamże*, s. 465.

³⁸ M. JASTROW, *A Dictionary of the Targumim*, s. 82. Por. np. TJ Sdz 10,14.

³⁹ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 437.

Następnie TJ wprowadza uzupełnienie „przybyły przeciwko nim narody” (עממיה אתו עליהון), które przypomina 5,2 i przedstawia konsekwencje bałwochwalstwa. Takie tłumaczenie nie tylko jest zgodne z teologiczną emfazą TJ, ale także rozwiązuje problem 5,8b, według którego całe uzbrojenie zniknęło spośród Izraela zaraz po „walce w bramach” (5,8a). Wedle TJ cała ta sprzeczność zależy od wypełniania Tory, bo rozszerzenie „A kiedy nawracali się do Prawa, tamci nie byli w stanie nad nimi zapanować” zwraca uwagę, że sytuacja ucisku ulegnie poprawie (w. 8a), gdy Izraelici powrócą do Prawa i usuną z kraju obcą broń (w. 8b). Kontekst uciemnienia ze strony obcych narodów zyskuje na wyrazistości przez zamianę TM „40 tysięcy w Izraelu” na „40 tysięcy przywódców wojskowych”, którzy „nie mogli stanąć do walki z Izraelem”⁴⁰.

Tg Sdz 5,9

TM:

לְבִי לְחֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל
הַמִּתְנַדְבִּים בְּעַם בְּרַכּוֹ יְהוָה

Serce moje [należy] do przywódców Izraela,
którzy ochoczo stanęli do walki wśród ludu.
Błogosławcie PANA!

TJ:

אָמְרָא דְבוֹרָה בְּנִבּוּאָה
אֲנֵא שְׁלִיחָא לְשִׁבְחָא לְסַפְרֵי יִשְׂרָאֵל
דְּכַד הָנֹת עֲקָתָא הָהִיא לֹא פִסְקוּ מִלְּמַדְרַשׁ בְּאוּרֵי תָא
וְכַדוּ יְאִי לְהוֹן דִּי תַּבְיִן בְּבֵתִי כְּנִישְׁתָּא כְּרִישׁ גְּלִי
וּמְלַפִּין יְתַ עֲמָא פְתַגְמֵי אוּרֵי תָא
וּמְבַרְכִין וּמוֹדִין קֳדָם יְיָ:

Wypowiedziała Debora proroctwo:

Ja zostałam posłana, by oddać chwałę pisarzom Izraela,
którzy gdy zdarzyło się to nieszczęście, nie przestali objasniać **Prawa**
i którzy – kiedy tylko mogli – zasiadali w synagogach na czele wygnańców
i nauczali lud słów **Prawa**,
i błogosławili, i składali dziękczynienie przed PANEM.

⁴⁰ Podobny wzrost liczby wojowników zob. TJ Iz 10,32.

Prawo jako klucz hermeneutyczny

Przekład tego wiersza przypomina 5,2 i 5,3, gdzie również jest mowa o odwadze mędrców, jednak w 5,9 dochodzi jeszcze motyw, mianowicie to, że Debora wypowiadała się w duchu prorockim⁴¹. Nacisk położony na profetyczny charakter jej słów tworzy pewne rozbieżności z poglądami rabinackimi. Proroctwo Debory ma legitymizować prominentną rolę „pisarzy” jako przywódców, których Bóg wyznaczył do pełnienia tego zadania. Smelik sugeruje, że pochwałę tej grupy można datować na okres przejściowy po jednym z dwóch wielkich powstań, kiedy aspirując do władzy, rabini orędownali za roszczeniami klasy królewskiej i kapłańskiej⁴². O związku omawianego przekładu z jednym z powstań świadczy wzmianka o „tym nieszczęściu” (עקתא ההיא) i o istotnej roli pisarzy, którzy „nie przestali interpretować Prawa” (לא פסקו מלמדרש באוריתא).

Pieśń w wersji hebrajskiej zawiera stwierdzenie, że serce Debory „jest z przywódcami Izraela”. Serce bohaterki to w przekładzie zaimek osobowy „ja” (אנא). W targumie „przywódcy” (חוקקים) zostają zrównani z „pisarzami” (ספרים) na zasadzie aktualizacji. Pozostała część 5,9 przetłumaczona jest jak trzeci przekład w 5,2.

Warto zwrócić uwagę, że w 5,9 mędrcy (z 5,2) są zastąpieni uczonymi w Piśmie, o których jest mowa w Nowym Testamencie. Targum mówi o tym, że nie przestawali nauczać Tory (5,9) w przeciwieństwie do mędrców, którzy „wrócili” do jej nauczania (5,2). Czasownik „wracać” odpowiada pierwszemu przekładowi 5,2 – z różnicy tej może wynikać, że reinterpretacji 5,2c dokonano w oparciu o 5,2a i 5,9.

Należy podkreślić, że w kontekście Prawa w 5,9, mówi się o działalności, której zadaniem jest kontynuacja Tory ustnej, oddanej za pomocą terminu „objaśnić”, „interpretować” (מלמדרש) i także publicznego nauczania (ומלפיך) Prawa.

Na podstawie przekładu, szczególnie w. 5,9, wysuwano wiele propozycji dotyczących środowiska powstania aramejskiego tłumaczenia⁴³. Według Smolara i Aberbacha „to nieszczęście” odnosi się do niedawnych i dobrze znanych utrapień, które obaj autorzy wiążą z prześladowaniami Hadriana⁴⁴, ale

⁴¹ D.J. HARRINGTON, *The Prophecy of Deborah*, s. 432–442.

⁴² W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 443.

⁴³ Próbowano wykazać, że pierwotnie w. 9 mógł odnosić się do pierwszego żydowskiego powstania, a później został zreinterpretowany w świetle drugiego powstania. Jednak w latach 66–70 mędrcy nie musieli przestać nauczać Tory, jak według tradycji musieli zrobić po 135 r., ponadto 5,9 zawiera zdanie warunkowe: „kiedy tylko mogli”, a także występujące w nim imiesłowy świadczą o tym, że uczeni w Piśmie zawsze objaśniali Torę. Użyte w 5,2 perfectum dotyczy konkretnej okazji: „kiedy wrócili do zasiadania”. W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 443.

⁴⁴ L. SMOLAR, M. ABERBACH, *Studies in Targum Jonathan to the Prophets*, s. 85.

w innych miejscach termin: „nieszczęście” dotyczy zburzenia pierwszej i drugiej świątyni⁴⁵. Zdaniem Smelika, ponieważ 5,9 mówi o „uczonych w Piśmie”, a nie „mędrcach”, to być może trzeba go datować na czasy sprzed powstania Bar Kochby, a „prowokacyjne” zachowanie mogłoby równie dobrze odnosić się do „nieszczęścia” z lat 66–70⁴⁶. Przedłożone stanowiska rzucają światło na środowisko powstania i rozwoju tradycji targumicznej związanej z TJ Sdz 5, jednak dokładna datacja pozostaje w sferze hipotez.

Podsumowanie

Podobnie jak w innych targumach, w TJ Sdz 5 tłumacz doprecyzowuje tekst hebrajski, przekształcając poezję w parafrazującą prozę i tą drogą tworząc tekst co do materii obszerniejszy. Rozszerzenia, które wyszły spod ręki targumisty w oparciu o rdzenie lub zjawiska gramatyczne tekstu hebrajskiego, wynikały z potrzeby jasności przekazu i pouczenia. Teologiczne przesłanie hymnu zwycięstwa pieśni Debory (Sdz 5,1-31) zostaje objaśnione w duchu teologii rabinicznej. Uzupełnienia mają charakter homiletyczny. Warto jednak zauważyć, że kontekst liturgiczny nie może być jedynym powodem tego, że uznano, że świetnie pasuje, by służył za lingwistyczny i interpretacyjny punkt odniesienia hebrajskiego tekstu źródłowego.

Istotną rolę w interpretacji targumu odgrywa tutaj wprowadzenie terminu „Prawo” (אֵרֶךְ), który staje się kluczem hermeneutycznym do zrozumienia pieśni Debory przez targumistę. Pozwala mu ono na odniesienia do działalności mędrców oraz pisarzy, zajmujących się jego interpretowaniem i nauczaniem Tory. Targum uznaje, podobnie jak rabin, że najlepszym sposobem na uniknięcie grzechu jest oddanie się studium Tory i jej praktykowanie. We wskazanych wersach, szczególnie w w. 2.4.8, można zauważyć homiletyczny wydźwięk TJ Sdz 5: kiedy Izrael odrzuca Prawo, jego wrogowie zyskują nad nim przewagę; kiedy naród powraca do Prawa, triumfuje nad nieprzyjaciółmi. Powtarzając tę generalną zasadę w początkowej części tekstu, przedstawianemu wydarzeniu targumista przypisuje sens ogólniejszej natury, z konsekwencjami spotykającymi Izraela po wszystkie czasy, zwłaszcza w czasach jemu współczesnych.

Anna Kuśmirek

⁴⁵ TJ Na 1,9; Iz 51,19.

⁴⁶ W.F. SMELIK, *The Targum of Judges*, s. 444.